

A konzervativizmus

A nagy francia forradalom társadalmi következményeit úgy foglalhatjuk össze, hogy a régi rendszer kiváltságos testületekből összetevődő társadalmát szétzúzta, s a helyére a törvény előtt egyenlő egyének társadalmát állította. Ezt a nagyszabású átalakulást, amelynek számtalan vesztese volt, és amely számtalan ígéretet, reményt nem váltott valóra, több érték nevében is bírálhatták, kritizálhatták. Egyes gondolkodók a hagyomány nevében kritizálták a történeteket, s azt hangoztatták, hogy a változásokat össze kell egyeztetni a múlt örökségével. Mások a szabadság nevében bírálták a francia forradalom radikális korszakát, amely a társadalmi egyenlőség érdekében hozott intézkedéseivel korlátozta az egyéni szabadságjogokat. A harmadik csoport az egyenlőség megvalósítására tett lépésekkel volt elégedetlen, s azt állította, hogy fel kellett volna számolni az egyenlőtlenséget megalapozó magántulajdont is, a szabad piaccal és a profit reményében való termeléssel együtt. E három, különböző típusú kritika képviselői fogalmazták meg a modern konzervativizmus, liberalizmus és szocializmus eszmerendszerét.

A konzervativizmus az utóbbi kétszáz év egyik leghatásosabb politikai ideológiája. Egyes magyar és francia tankönyvekben, kézikönyvekben mégis zavaros megállapításokat találhatunk róla, vagy egyáltalán meg sem említik. A harmadikos gimnazistáknak szánt, egyik mai történelem-tankönyvben a következőket olvashatjuk: „*Konzervatívnak tarthatjuk a minden változást elutasító Metternichet és a reformok fokozatos bevezetését támogató angol politikusokat is. A konzervativizmus a hagyományos értékrendet megtartó, az erőszak és felfordulás nélküli, fokozatos fejlődést képviselő magatartásként a liberalizmus alternatívájává vált az alkotmányos rendszerekben, míg máshol inkább a régi rend változatlan fenntartását jelentette.*” Természetesen nem könnyű úgy definiálni egy politikai ideológiát, hogy az minden korszakot és minden országot vizsgálva érvényes megállapításnak tűnjön. Mindazonáltal mégsem fogadhatjuk el az idézett definíciót, hiszen eszerint egyaránt konzervatív politikusnak kellene tekintenünk Metternichet és Széchenyi Istvánt, holott aligha állíthatjuk róluk, hogy ugyanazon az oldalon álltak. Széchenyi az egész magyar gazdasági, társadalmi és kulturális rendszert szerette volna megváltoztatni, Metternich viszont minden belpolitikai változást veszedelmesnek tekintett. Az utóbbi álláspont minősítésére a „reakciós” jelző sokkal találóbb, mint a „konzervatív”.

E két jelzőt azonban gyakran összetévesztik egymással. Azokban az országokban, amelyekben a baloldali ideológiák határozták meg a vezető értelmiségiek gondolkodását, a „konzervatív” jelzőt mindmáig kissé dehonesztálónak tekintik. Mintha nem képviselne semmilyen értéket sem, sokan egyszerűen a modernizációra (a felvilágosodásra, a polgárosodásra, a forradalomra) adott reakciónak tekintik. Aki „konzervatív”, az nem tartozik a haladás, a „progresszió” táborába, annak a reakciók között a helye, s minden bizonnyal önző osztályérdekeket képvisel. A francia *Nouvelle histoire des idées politiques* (A politikai eszmék új története) című kötetben a konzervatív Edmund Burke nézetei-

vel a *La contre-révolution* (Az ellenforradalom) című fejezetből ismerkedhetünk meg. Mélységes leegyszerűsítés pusztá ellenforradalmi ideológiának tekinteni a konzervativizmust, s ezt a hibát általában azokban az országokban követik el, amelyekben a radikalizmust (amit Michel Winock francia történész „a politikai érzék nélküli demokráciának” nevezett) valamilyen történelmi okból eleve felsőbbrendűnek, erkölcsileg értékesebbnek tekintik minden más magatartásnál. Könnyű belátni, hogy sem a felvilágosodás, sem a polgárosodás, sem a modernizáció kritikája nem azonos a haladás merev ellenzésével. E kritika arra is törekedhet, hogy felhívja a figyelmet e folyamatok olyan következményeire, amelyeket a haladás hívei is szívesen elkerülnének, és mérsékelheti előre nem látott, kedvezőtlen hatásait.

Az előfutárok

Bár a konzervativizmus modern ideológiáját kétség kívül a francia forradalom hatására fogalmazták meg, már a 16–17. században felbukkantak az előfutárai. Olyan gondolkodókat sorolhatunk e csoportba, akik felléptek a politikai és vallási türelmetlenség, az elvont tanítások ellen a hagyományok erejére és az emberi tökéletlenségre hivatkozva. Kétélyeket tápláltak azzal kapcsolatban, hogy az emberi ész képes megoldani minden problémát, ragaszkodtak az organikus fejlődéshez, és nem hittek az erőszakos, voluntarista megoldások célszerűségében.

Richard Hooker (1553–1600) angol reneszánsz tudós az anglikán vallási hagyományokat vette védelmébe mind a katolikus, mind a puritán oldalról érkező támadásokkal szemben. *Of the Laws of Ecclesiastical Polity* (Az egyházpolitika törvényei) című, az 1590-es években írott könyvének előszavában nagyszerűen vázolta fel minden konzervatív gondolkodó problémáját: „*Aki azt veszi a fejébe, hogy meggyőzze a sokaságot: nem kormányozzák olyan jól, mint ahogyan kellene, sohasem lesz híján figyelmes és egyetértő hallgatóságnak [...] Azokat, akik nyíltan bírálják az állam állítólagos torzulásait, a közjó legfőbb barátainak s különlegesen szabad szellemű embereknek szokták tartani, s ez olyan tisztességesnek és szavahihetőnek tűnteti fel őket, hogy minden helyesnek és időszerűnek számít, amit csak a szájukon kiejtenek [...]. Ezzel szemben, ha a meglévő dolgokat vesszük védelmünkbe [...], az emberek lelkében mélyen gyökerező megannyi súlyos előítélettel kell megküzdenünk, melyek azt sugallják, hogy azért szegődünk a fennálló állapotok szolgálatába, mert ebből előnyünk származik...*” Hooker szerint a tökéletességre törekvő puritánok veszélyes törekvéseket képviselnek, mert sem a természet, sem a Szentírás nem szolgáltat mintát egy tökéletes társadalmi és vallási berendezkedéshez. Az emberi gyarlóság miatt jobb, ha a közösség elfogad egy tökéletlen örökséget, mintha a tökéletességre törekedve végeérhetetlen kritikával veszélyeztetné a társadalmi békét. Vagyis Hooker úgy vélekedik, hogy a hagyományokat meg kell őrizni, hacsak valamilyen alapos indok nem követeli meg felszámolásukat. A konzervativizmusnak tehát már a legrégebbi előfutárai sem zárták ki a változtatás, az újítás lehetőségét, amennyiben ez valóban szükségessé válik.

George Savile, Halifax első márkija (1633-1695) az angol restauráció korának (1660-1688) mérsékelt királypárti képviselője volt. *The Character of a Trimmer* (Egy köpönyegforgató jelleme) című, az 1680-as években készült röpiratában azt hangsúlyozta, „*hogy ha többen ülnek egy csónakban, s a társaság egyik része annak egyik oldalára nehezede, a másik pedig a másikat nyomná le éppen ilyen erővel, akkor történetesen van köztük egy harmadik nézet is, azoké, akik úgy vélik, éppen olyan jó lenne, ha a csónak egyenletesen haladna, anélkül, hogy az utasokat veszélybe sodorná.*” Röpiratának címszereplője tiszteli a törvényeket, mert úgy véli, hogy nélkülük a szenvedélyek „*a barbárság és a háborúság kezdetleges állapotába*” taszítanák a társadalmat, úgy vélekedik, hogy e törvényeket nem az ideálokhoz, hanem az emberek „*valóságos természetéhez*” kell igazítani. Nem számúzná az érzelmeket a politikából, ezért szükségesnek tartja, hogy az alattvalók szeressék fejedelmüket. „*A szeretet elve nélkül nem létezhet igazi alattvalói engedelmesség, s állandóan megmaradnak az ellenállás magvai egy olyan hatalommal szemben, amely a félelem és a terror természetellenes alapjaira épült. Mindennemű erőszak amolyan tisztességtelen játék, s aki élni akar vele, az következképpen mintegy megengedi ezt ellenfeleinek is [...], s a fejedelemnek [...] úgy kell élnie alattvalói között, mint egy meghódított országban.*” Vagyis a politika irracionális, érzelmes elemei nélkül a hatalomgyakorlás pusztán az erőszakon, elrettentésen alapulhat. Nem csoda, hogy a szerző hangsúlyozza a vallás fontosságát is, amely nélkül „*a törvények nem volnának képesek elnyomni az emberi akarat romlottságát.*” Az angol politikai rendszert azért dicséri, mert „*a hatalom és a szabadság oly jól össze van egyeztetve.*” A szerző a szabadság szenvedélyes hívének tekinti magát, de azonnal hozzátesszi: „*csak úgy, ha korlátozzák.*” A szabadságtól nem lehet megfosztani egy népet sem, de erős, hatékony kormányzatra is szükség van. Az ember ugyanis esendő, s „*akik e világban a tökélyt kutatják, oly sokáig kutathatnak, mint a zsidók Messiásuk után,*” mert „*amíg nem létezik egy másik emberi faj, addig minden alkotmányban örökké meglesz a gyűlölködés meg a perlekedés valamilyen gyújtóanyaga; s az emberek szenvedélyei és érdekei nemhogy szűkölködnének ürügyekben, de a legjelentéktelenebb okoknál fogva is lángra lobbannak.*” Az emberi természet tökéletlenségére való hivatkozás állandó eleme lesz minden konzervatív ideológiának.

Henry St John, Bolingbroke első vikomtja (1678–1751), a toryk vezetője és az úgynevezett „vidék pártjának” ideológusa az 1730-as években írta *A Dissertation of Parties* (Értekezés a pártokról) című tanulmányát. Robert Walpole miniszterelnök kormányzatának bírálata során fellépett a „korlátlan népszuverenitás” tanítása ellen is, mely szerint a társadalom választott képviselői mindent megtehetnek. „*Van valami, amit egy parlament nem tehet meg – állapítja meg. – A parlament nem érvénytelenítheti az alkotmányt; s mindaddig, amíg az fennáll, helyzetünk lehet ugyan rossz, de nem menthetetlen. A törvényhozás a legfőbb hatalom; s bizonyos értelemben abszolútum is lehet nevezni, de önkényesnek semmiképpen sem.*” A konzervatív gondolkodók szerint nem lehet figyelmen kívül hagyni a múlt örökségét, s bizonyos jogi, intézményes normákat sem a kisebbség, sem a többség nem számolhat fel.

Josiah Tucker (1712–1799), a közgazdász pap John Locke tanításait is kritizálva bírálta saját kora radikálisainak elképzeléseit *A Treatise Concerning Civil Government* (Értekezés a polgári kormányzatról) című, 1781-ben írott művében. A felvilágosodás divatosabb nézeteivel szembeszállva az emberek természetes egyenlőtlenségét hangsúlyozta: „*a természet nem egyenlő, független és kapcsolatmentes életre alkotta őket.*” Ebből pedig azt a következtetést vonta le, hogy „*az emberi természet mélyén ott rejlik az alapzat, melyre a kormányzat politikai építménye emelhető – anélkül, hogy általános társadalmi szerződésekre, egyhangú választásokra kellene hagyatkoznia...*” Az emberi társadalmak nem a sokat emlegetett társadalmi szerződések szerint jönnek létre, „*nem egyszeriben alakultak, ahogy manapság alakulnak az iparoscéhek, a kereskedelmi vállalkozók társaságai vagy a politikai testületek [...]*” hanem „*kicsiny s bizonyos fokig észrevehetetlen kezdetek után fokozatosan növekedtek, aszerint, hogy az emberek lélekszáma gyarapodott, s ahogy szükségleteik és igényeik megkívánták.*” A szerves fejlődés fontosságának hangsúlyozása is fontos eleme minden konzervatív tanításnak.

A modern konzervativizmus megszületése

A konzervatív ideológia elemei tehát már ott rejtőztek a korábbi politikai gondolkodók írásaiban is. De az is igaz, hogy ezek az elemek csak a nagy francia forradalom kihívására álltak össze koherens egészé. A múlt örökségét ugyanis sohasem vetették el olyan határozottan, mint a francia forradalom kirobbanásának évében, és sohasem hirdették meg oly sokan az emberi természet megváltoztatásának programját, mint ekkoriban. Minden hagyományt félresöpörve, az ész és a nép akaratának mindenhatóságára hivatkozva teljesen megújították egy ország társadalmi, politikai, vallási és kulturális szervezeteit, és sorra készültek az új alkotmányok: a forradalom évtizedében nem kevesebb mint négy, amelyek közül hármat életbe is léptettek.

Ennek a nagy történelmi fordulatnak a hatására igen sok politikus gondolta át a múlt és a jelen, a hagyomány és az újítások problémáját. A legnagyobb hatású könyvet Edmund Burke (1729–1797) adta ki, egy író ügyvéd, a brit parlament képviselője. Burke a Rockingham lord köré csoportosult whigek ideológusa volt, akik a végrehajtó hatalom megerősödésének a veszélyeit hangoztatták, s a királyi befolyás csökkentését követelték. Az amerikai függetlenségi háború idején kiállt a gyarmatok igazsága mellett, de nem az örendelkezés jogára vagy szabadságjogokra hivatkozva, ahogy ezt radikális kortársai tették: Burke szerint az amerikai gyarmatok lakói csak hagyományos kiváltságukat védelmezték meg, és nem ők, hanem a brit kormányzat kísérletezett az újításokkal. Tehát semmilyen „pálfordulásra” nem került sor, amikor az egyik forradalmat támogatta, a másikat pedig elítélte.

Az 1789-ben kirobant francia forradalmat sok brit kortárs az 1688–1689-es angol „dicsőséges forradalom” francia területen való megismétlésének tekintette, azt várva tőle, hogy itt is megszilárdítja a hatalom megosztását, s tartós belső békét teremt. Burke azonban kezdettől gyanakodva figyelte a történeteket, s amikor 1790-ben az angol radikálisok a francia példa követésére ösztökélték honfitársaikat, megírta híres könyvét *Reflections on the Revolution in France* címmel. Hazánkban *Töprengések a francia forradalomról* címmel adták ki, kétszázegy évvel a megírása után.

A politikával hivatásszerűen foglalkozó személyek többségéhez hasonlóan Burke is hajlott arra, hogy a történelmi eseményeket voluntarisztikus módon közelítse meg: a francia forradalom szerinte azért robbant ki, mert egyesek ki akarták robbantani, a régi rend pedig azért semmisült meg, mert egyesek meg akarták semmisíteni. De vajon van-e joga bárkinek is ilyesmihöz? Burke erre tagadó választ ad, s kifejti organikus és tradicionalista történelemszemléletét: „*Ősapánktól származó örökségünként birtokoljuk mindenünket, amint van. Ügyeltünk arra, hogy az örökség testébe ne oltunk olyan csírákat, amely az eredeti növény természetétől idegen. Valamennyi megújítás, amit ez ideig végrehajtottunk, a múlt iránti tisztelet elvén alapult, s remélem, sőt meggyőződésemmel, hogy mindazokat, amelyek a jövőben bekövetkezhetnek, gondosan a hasonló precedensre, az autoritásra és a történelmi példára fogják alapozni.*” Aligha lehet érzékletesebben, találékosan megfogalmazni a konzervativizmus történelemszemléletét, mint ahogy ezt Burke tette: „*Ahol továbblépünk, ott soha nem hozunk teljesen újat; s ahol megtartunk, ott soha nem vagyunk teljesen elavultak.*”

A kötetet szenvedélyes harag hatja át, amely nem is annyira a franciák, mint inkább a szerző franciabarát honfitársai ellen irányul. Többek között ennek is köszönhető, hogy a könyv olyan érzelmileg átfűtött írásmű maradt, amely mindmáig lekötő olvasói figyelmét, s azt sugallja, hogy ma is közünk van a szerző által megfogalmazott problémákhoz. Burke óvja honfitársait a francia forradalom vívmányai feletti, meggondolatlan örvendezéstől: „*Mielőtt arra vállalkoznánk, hogy nyilvánosan gratuláljunk valakinek a szerencséjéhez, meglehetősen biztosnak kell lennem abban, hogy az illetőt valóban szerencse érte [...]. Ezért még halogatom szerencsekívánataimat Franciaország frissen kivívott szabadságához, míg tudomást nem szerzek arról, hogy e szabadság párosul-e kormányzással, közhatalommal, a hadseregek fegyelmeztségével és engedelmességével, a jövedelmek hatékony begyűjtésével és helyes elosztásával, erkölccsel és vallással, békével és renddel, illendő társadalmi szokásokkal. A maguk módján ezek szintén jó dolgok: nélkülük a szabadság sem üdvös, ameddig tart, s valószínűleg nem is tart sokáig.*” A francia forradalom – és más forradalmak – későbbi fordulatának ismeretében kénytelenek vagyunk helyeselni Burke óvatosságát.

Edmund Burke e könyvével megteremtette a francia forradalom ellenforradalmi történetírói hagyományának kedvenc értelmezését: a forradalom nem a gazdasági–társadalmi–politikai viszonyok következtében robbant ki – tehát többé-kevésbé szükségszerűen –,

hanem összeesküvés eredményeképpen. Szerinte a felvilágosodás elvont és üresen okoskodó filozófiáján nevelkedett vallásellenes filozófusok és írók szövetségre léptek az önző pénzemberekkel, s szántsándékkal aláásták a régi rendet. Burke ezzel a híres összeesküvés-elmélet „alapító atyjának” tekinthető. De vajon nevezhetjük-e valódi ellenforradalmárnak? Hiszen nem tekintett minden forradalmi megmozdulást eleve bűnös és elítélendő jelenségnek, csak azt, amely élesen szembefordul a történelmi tradíciókkal. Még a francia forradalom vezetői közül sem a szélsőséges királypártiakkal rokonszenvezett, hanem a mérsékelt alkotmányos monarchistákkal, – vagyis nem a forradalom ellenfelei mellé állt, hanem annak legmérsékeltbb hívei mellé. Bár könyve nagy sikert aratott a forradalom ellenfeleinek körében, Burke mégsem az abszolút monarchiát kívánta visszaállítani, s ugyanolyan ellenfele volt a „jogok kisajátításának”, mint a teljes jogi egyenlőségnek. Nem támatta a szabadság eszméjét – hanem inkább féltette azt a forradalom által felidézett veszedelmektől. A spanyol inkvizíció el is tiltotta a könyv terjesztését Spanyolországban. Burke ugyanis egyáltalán nem ítélte el minden lázadást és felkelést egy zsarnoki vagy korrupt rendszer ellen, csak éppen az volt a véleménye, hogy a francia monarchia egyáltalán nem volt zsarnoki. „*A forradalom a jók és a megfontoltak számára – jelenti ki – a legeslegutolsó mentsvár.*” A forradalom szerinte „*az alkotmány legvégső orvossága*”, amelyet „*nagy alkalmakkor kellene csak segítségül hívni.*” Azt azonban ő sem tagadta, hogy efféle „legeslegutolsó mentsvár” „nagy alkalmak idején” szükség lehet.

Bár ma már nem fogadhatjuk el Burke magyarázatát a forradalom kitörésének okairól, számtalan más megállapítását utólag igazolta a történettudomány. Felhívta a figyelmet a demográfiai növekedés jelentőségére, arra a tényre, hogy – a közhiedelemmel ellentétben – nagyon is sok adó nehezedett Franciaországban a nemesség és papság vállaira, s ma már elfogadjuk azt is, amit a francia monarchia természetéről írt: „*Sok rossz mellett némi jó is van a monarchiában, s a rosszat a francia királyságban ki kellett hogy igazítsa a vallás, a törvények, a szokások és a vélemények, aminek következtében ha alkotmányja semmi esetre sem volt szabad, és ezért nem is volt jó, a zsarnokság inkább csak látszat, mint valóság.*”

Burke könyvét a modern totalitarizmus-kritika előfutárai között is számon tarthatjuk. A politikai eszközök és célok viszonyának problémáiról például az alábbiakat olvashatjuk: „*Ott, ahol az emberek természetes késztetéseiket követik, nem tűrnék meg a machiavellista politika gyalázatos elveit, alkalmazzák bár monarchikus vagy demokratikus zsarnokságra [...]. Hamarosan belátnák, hogy ha a bűnös eszközöket egyszer megtűrik, akkor rövidesen ezek kerekednek felül. Rövidebb utat kínálnak a célhoz, mint amelyek az erkölcsi erények országútján vezet. Ha a közjó érdekében elkövetett hűségést és gyilkosságot igazságosnak tartjuk, hamar lesz ürtűgy a közjóból, s cél a hűségéből és gyilkosságból: mígnem a kapzsiság, a gyűlölködés, a bosszúszomj s a bosszúszomjnal is félelmesebb rettegés csillapítják csillapíthatatlan étvágyukat.*” A forradalmi erőszak híveinek mindmáig nem sikerült meggyőző teoretikus cáfolatot nyújtaniuk Burke érvelésére, gyakorlati tevékenységükkel pedig újra meg újra igazolják megállapításait.

A konzervatív gondolkodásmód legfontosabb elemei

Anthony Quinton (1925–2010) brit politikus és filozófus *The Politics of Imperfection* (1978, magyarul:

A tökéletlenség politikája, 1995) című kötetében felsorolja a konzervativizmus alapelveit. Elsőként a *tradicionalizmust* említi meg, a fennálló szokások és intézmények iránti ragaszkodást és tiszteletet, ami maga után vonja a hirtelen és elhamarkodott forradalmi változások elutasítását. A második alapelv az *organicizmus*, mely a társadalmat egységes, szervesen fejlődő, élő egésznek tartja, amelyet lehet gondozni, fejleszteni és javítani, mint egy élő organizmust, de nem lehet szétszedni és új szabályok szerint összeállítani, mint egy gépezetet. A harmadik alapelv a *politikai szkepticizmus*. Eszerint az emberek irányításához szükséges tudás nem egyes gondolkodók elméleti spekulációiban rejlik, hanem a közösség egészének társadalmi tapasztalataiban. E tudást az emberek sokasága együttesen birtokolja, anélkül, hogy mindenki képes lenne megfogalmazni azt, és személytelen társadalmi formákban ölt testet. Az igazi konzervatív nem reakciós, nem a változtathatatlanság híve, de az újításoknak igazodniuk kell a hagyományokhoz. A konzervatív gondolkodók *emberképe pesszimista*: nem hisznek az ember eredendő jóságában vagy természete megváltoztatásának lehetőségében. Ezért erős kormányzatra van szükség, hogy az emberben rejlő rosszat féken tartsa – de e kormányzatnak mégis korlátozottnak kell lennie, mert nem feladata a társadalom minden tevékenységének ellenőrzése.

Hasonló nézeteket vall Noel O’Sullivan, a Hulli Egyetem professzora. Szerinte a konzervativizmust azzal lehet elkülöníteni más politikai filozófiáktól, hogy nem fogadja el azt a tanítást, mely szerint a rossz és a szenvedés nem az emberi létezés velejárója, hanem csak a társadalom szerkezetében rejlik. Akik ezt elfogadják, mint a liberálisok és a szocialisták, azok szerint az emberiség megszabadítható a rossztól és a szenvedéstől a társadalom átfogó megváltoztatásával.

„*A konzervatív gondolkodó ezzel szemben úgy látja, hogy a rossz és a szenvedés elválaszthatatlan a létezésből, s a bölcsesség ezért nem az eltörlésükre irányuló nagyszabású utópikus tervekben áll, hanem olyan szerény javaslatok kidolgozásában, amelyek a rossz és a szenvedés hatásának korlátozására és minimalizálására irányulnak. A politika ezért, az említett feszültségek természetéből fakadóan, korlátozott tevékenység.*” Kolnai Aurél (1900–1973) magyar származású filozófus ezt így fogalmazta meg: „*A jó megőrzése fontosabb, mint a további javításról álmokat szöni.*”

Robert Nisbet (1913–1996) kaliforniai szociológus a következőkben foglalta össze a konzervativizmus dogmatikáját. A történelem és a hagyományok terén a konzervatív mindig a tapasztalatot részesíti előnyben az elvont és deduktív eszmékkel szemben. A reformokra mindig kész liberálisokkal és szocialistákkal szemben a konzervatívok a régi angol közmondást idézik: amikor a változtatás nem szükségszerű, nem kell változtatnunk. Az előítéletet a konzervatívok a tudás párlatának tekintik, s úgy vélekednek, hogy az emberi tevékenységek során legalább annyira kell támaszkodnunk az érzésekre, az érzelmekre és a tapasztalatokra, mint a logikára. Ahogy Gilbert Keith Chesterton, angol író megfogalmazta, a pusztán racionális katona nem fog csatázni, a racionális szerető pedig nem nősül meg. „*A racionalista szellem virágzásának időszakaiban vagy egyetlen hatalmas értelemről álmodoztak, vagy az értelmiség kisebb osztályáról, mely közvetlen és átfogó módon uralkodik a homogén tömegként elgondolt nép fölött.*”

A konzervatív nem csak az államról és az egyénről vesz tudomást: tiszteli a családi, vallási, lokális közösségeket is, melyek mind részesülnek a hatalomból, s jelentős mértékű autonómiát igényelhetnek feladataik ellátásához. Burke szép megfogalmazása szerint ezek *„a nagy ország megannyi kis képmásai, melyekben a szív talál valamit, amiért doboghat. Ez az alacsonyabb szintű elfogultság nem oltja ki az egész iránt érzett szeretetet.”*

A konzervatívok szerint a szabadság és az egyenlőség fogalmi összeférhetetlenek. A szabadság egyik célja az egyéni és családi tulajdon védelme, míg az egyenlőség a javak közösség által történő újraelosztása és kiegyenlítése. Sok konzervatív vélekedik úgy, hogy az egyenlőséget csak azok szabadságának korlátozásával lehet létrehozni, akik a leggazdagabbak és legtehetségesebbek.

A konzervatívok minden hatalmat elnyomó természetűnek tekintenek, s ezért valamennyi hatalom korlátozására törekednek. A szocialisták viszont úgy vélik, hogy a hatalom alapjainak kiterjesztése (sok ember bevonása) enyhítheti annak elnyomó jellegét. A konzervatívok ezt tagadják, és szellemes megállapításuk szerint a „néphatalomra” hivatkozó rendszerekben *„amikor az állampolgár a reggeli borotválkozásakor a tükörbe tekint, egy tíz-milliomodrésznyi zsarnok arcát látja és egy egész rabszolgáét.”* Mindezen okokból a tulajdont szentnek és sérthetetlennek tekintik, nélkülözhetetlennek az emberi méltósághoz. A tulajdon nélkülieket természetesen támogatni kell, a konzervatívok azonban ezt nem az államtól várják el, hanem a társadalmi testületektől.

Végül, de egyáltalán nem utolsósorban, a konzervatív tiszteli a vallást, az állam és a társadalom hasznos „oszlópának” tartja. Burke szerint *„a vallás az ember által emelt erőd egy máskülönben érthetetlen és ellenséges világban”*. Az emberek többségének szüksége van rá, mert ez megóvhatja őket az elidegenedés végzetesebb következményeitől. Mai tapasztalataink Chesterton találó megfogalmazását igazolják: *„Ha valaki elveszíti hitét Istenben, nem az fenyegeti, hogy semmiben sem hisz majd, hanem az, hogy mindenben.”* De idézhetjük Leszek Kolakowski (1927–2009) lengyel filozófus megállapítását is: *„Mióta Nietzsche bejelentette Isten halálát, ritka látvány a vidám ateista.*

A világ, amelyben az egyén a saját erejére támaszkodik, amelyben korlátlan törvényhozónak nyilvánította önmagát, szabadon határozva meg jót és rosszat, s amelyben Isten rabszolgájának állapotából megszabadulva elveszített méltósága visszaszerzésében reménykedett – ez a világ a véget nem érő nyugtalanság helye lett. Isten hiánya az európai szellem nyílt, üszkösödő sebévé vált, még akkor is, ha a mesterséges érzéstelenítők feledtetni tudták. Ehhez elég összehasonlítani Diderot, Helvetius és Feuerbach istentelen világát Kafkával, Camus-éval és Sartre-éval. A kereszténység összeomlása, amelyet a felvilágosodás oly szenvedélyesen várt – már amennyire egyáltalán sor került rá – azonnal maga után vont a felvilágosodás összeomlását. A bukott Isten helyén megépítendő antropocentrizmus új, ragyogó rendje sohasem jött el.”

Amíg Leszek Kolakowski megállapítását nem tudjuk nyugodt lelkiismerettel megcáfolni, addig nem állíthatjuk, hogy nincs szükség mai világunkban a konzervativizmus képviselőinek tanításaira.

Ajánlott irodalom

- Konzervativizmus 1593–1872. Szerk. Kontler László. Osiris, Budapest, 2000
BURKE, Edmund: Töprengések a francia forradalomról. Atlantisz-Medvetánc, Budapest, 1991
QUINTON, Anthony: A tökéletlenség politikája. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995
Politikai filozófiák enciklopédiája. Kossuth, Budapest, 1995
KOLNAI Aurél: Politikai emlékiratok. Európa, Budapest, 2005
NISBET, Robert: Konzervativizmus: álom és valóság. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1996
KOLAKOWSKI, Leszek: My Correct Views on Everything. St. Augustine's Press, South Bend, Indiana, 2004